

Такриз

ба автореферати диссертатсияи Юсупова Сурайё Абдумачидовна дар мавзӯи “**Таҳлили луғавӣ-семантикӣ ва сохтории воҳидҳои луғавии марбут ба наботот дар шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ**” барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.02.22 – Забонҳои халқҳои кишварҳои хориҷии Аврупо, Осиё, Африко, сокинони бумии (аборигенҳо) Амрико ва Австралия (забони тоҷикӣ). Душанбе, 2019, 54 с.

Таҳқиқи лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ аз солҳои 60-уми асри XIX шурӯъ шуда, то имрӯз идома дорад. Баррасиҳои илмии забоншиносон дар аввал ба масъалаи нишон додани ҳудуди ҷуғрофии шеваҳои забони тоҷикӣ марбут бошад, баъдан олимон ба масъалаҳои класификатсияи шеваҳо ва таҳқиқи масоили фонетика ва грамматикаи лаҳҷаҳои гуногуни забони тоҷикӣ пардохтанд. Бо вучуди ин, масъалаҳои омӯхтанашуда хеле зиёданд ва дар байни онҳо таҳқиқи қабатҳои луғавии шеваҳои забони тоҷикӣ аз масъалаҳои мубрами илмӣ ба шумор мераванд. Дар ин росто, аз тарафи муҳаққиқони соҳа В.С.Расторгуева, Р.Л.Неменова, А.З. Розенфелд, Б.Ниёзмӯҳаммадов, Р.Ғаффаров, Ғ.Ҷӯраев, А.Ҳасанов, С.Раҳматуллозода, М.Маҳмудов, Р.Сангинова ва дигарон қорҳои муҳимме ба вучуд омада, доир ба хусусиятҳои гуногуни лексикаи лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ асару мақолаҳои зиёде офарида шудааст. Бо вучуди ин, масъалаи таҳқиқи қабатҳои луғавии шеваҳо аз масъалаҳои хеле камтаҳқиқшуда ба шумор меравад. Аз ин дидгоҳ интихоби мавзӯи “**Таҳлили луғавӣ-семантикӣ ва сохтории воҳидҳои луғавии марбут ба наботот дар шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ**” аз тарафи Юсупова Сурайё Абдумачидовна саривактӣ ва **мубрам** мебошад.

Аз матни автореферат маълум аст, ки дар диссертатсия маводи марбут ба наботот ба таври нисбатан мукамал ҷамъоварию табақабандӣ гардида, нақши воҳидҳои луғавии марбут ба растаниҳои мевадор, бемева ва гулу гиёҳҳо мавриди баррасӣ илмӣ қарор гирифта, ҷойгоҳи калимаҳои сода, сохта, мураккаб ва калима-ибораҳо дар ташаккули воҳидҳои луғавии марбут ба наботот муайян гардидааст, ки **ба ҳадафу вазифаҳои муҳаққиқ пурра мувофиқ** аст.

Дар воқеъ, то имрӯз доир ба хусусиятҳои луғавию семантикӣ ва грамматикӣ воҳидҳои луғавии марбут ба наботот дар шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ қори алоҳидаи илмӣ вучуд надошт ва диссертатсияи тақризшаванда дар ин соҳа **қори нав** мебошад.

Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, хулоса, рӯйхати ихтисораҳо ва феҳристи адабиёти истифодашуда иборат аст. Боби аввал “**Таҳлили луғавӣ-семантикӣ воҳидҳои луғавии марбут ба наботот**” 4 ҷисм дорад. **Ҷисми якум** боби аввал “**Номи анвои дарахтони мевадиханда**” шомили **10 зерҷисм** аст, ки дар онҳо истилоҳоти умумии марбут ба дарахтони мевадиханда, номи анвои себ, нок, зардолу, олу, шафтолу, ангур, тут, чормағз, дулона, санҷит, анор, анҷир бо ҷалби маводи фаровон мавриди баррасӣ қарор мегирад.

Фасли дуҷум “Номи анвои дарахтони бемева” баррасии номи растаниҳои беҳосилро фаро мегирад. Дар зерфасли аввали ин фасл калимаву истилоҳоте, ки номи умумии дарахтони бемева мебошанд, таҳлил гардидааст. Зерфаслҳои 2-юм, 3-юм ва 4-уми ин фасл ба таҳқиқи номи анвои бед, номи анвои “сѣфедор” ва ҳамчунин “тирак” ва номи анвои дигари дарахтони бемева бахшида шуда, имконоти луғавии шеваҳои таҳқиқшаванда пурра истифода шудааст.

Дар **фасли сеюми** боби аввал, ки “Номи анвои зироатҳои полезиро ғалладона” ном дорад, бо ҷалби маводи муносиб ва мувофиқ истилоҳоти умумии ифодакунандаи анвои зироатҳои полезиро ғалладона, номи навъҳои зироатҳои харбуза, тарбуз, каду, пиез, картошка, лаблабу, гандум, ҷав, арзан, лӯбиё, нахӯд ва ҷуворимакка таҳқиқи илмӣ шудааст.

Бо истифода аз маводи фаровон аз таркиби луғавии шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ дар **фасли чоруми** боби аввал, ки “Номи анвои алафу гиёҳ ва буттаҳо” номгузорӣ шудааст, дар бораи калимаҳои истилоҳоти ифодакунандаи номи умумии алафу гиёҳу буттаҳо, номи анвои гиёҳҳои гуногуни истеъмолиро ғайриистеъмоли, номи гиёҳҳои шифобахш, номи анвои пудина, замбурӯғ, чукрӣ, номи анвои гул, ҷорӯб ва хор баррасии илмӣ сурат мегирад.

Дар **боби дуюми** диссертатсия “Роҳҳои ташаккули воҳидҳои луғавии марбут ба наботот” ба андешаҳои илмии муҳаққиқон В. С. Расторгуева, А. Л. Хромов, Р. Ғаффоров, Ғ. Ҷӯраев, А. З. Розенфелд, М. Маҳмудов, Ҷ. Мурватов, У. Обидов, М. Маҳадов, Б. Бердиев, Ш.Исмоилов, Р.Саидов, С.Раҳматуллозода таъя карда, боби мазкурро ба 4 фасл тақсим мекунад. **Фасли якум** “Нақши калимаҳои сода дар тақмили воҳидҳои луғавии марбут ба наботот” 3 зерфасл дошта, дар онҳо воҳидҳои луғавии сода, ки номи умумии растаниҳо, воҳидҳои луғавии сода, ки номи растаниҳои ҳосилдеҳ ва воҳидҳои луғавии сода, ки номи растаниҳои бемеvaro ифода мекунанд, таҳқиқ шудааст. **Фасли дуҷум** масъалаи “Нақши пасвандҳо дар сохтани калимаву истилоҳоти марбут ба воҳидҳои луғавии соҳаи наботот” таҳқиқи илмӣ гардида, дар он ҷойгоҳи пасвандҳои -ак, -қ//-ғ, -ча, -а, -акқ, -ин, -ина, -зор бо ҷалби маводи марбут ба наботот муайян мегардад. Муайян мегардад, ки пасванди -ак сермахсул, пасванди -қ//-ғ нисбат ба пасванди -ак камтар калима сохта, пасвандҳои -ча, -а, -акқ, -ин, -ина, -зор каммахсул мебошанд. Дар **фасли сеюм** “Васлшавии калимаҳои омилӣ ташаккули воҳидҳои луғавии марбут ба наботот”, ки аз 3 зерфасл иборат мебошад, масоили марбут ба калимаҳои мураккаби пайваст, калимаҳои мураккаби тобеъ ва калимаҳои мураккаби омехта таҳқиқ мешавад. **Фасли чорум** “Нақши ибора - истилоҳот дар ташаккули воҳидҳои луғавии марбут ба наботот” ба масъалаи таҳқиқи ибора-истилоҳоти ифодакунандаи анвои растаниҳои мевадиханда ва ибора-истилоҳоти ифодакунандаи анвои растаниҳои бемева таваҷҷуҳ мегардад. Дар онҳо 137 ибора-истилоҳоти ифодакунандаи растаниҳои мевадиханда ва 67 адад ибора-истилоҳоти марбут ба растаниҳои бемева таҳлил мегардад.

Зимни баррасӣ ба ҳудуди паҳншавии калимаҳои марбут ба наботот дар лаҳҷаҳои шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқӣ, истифодаи онҳо дар шеваҳои дигари забони тоҷикӣ ва дар мавридҳои зарурӣ мақоми онҳо дар забони меъёр низ нишон дода мешавад. Ҳамчунин, ҳамгоми таҳқиқи қолибҳои калимасозӣ ба масъалаи

омори калимаҳои сохта тавачҷуҳ мешавад, ки барои нишон додани дараҷаи корбурди қолибҳо аҳамияти муҳимми илмӣ дорад.

Дар баробари муваффақиятҳо ба назари мо баъзе камбудихо низ дар кор ҷой дорад, ки ислоҳи онҳо ҳусни таҳқиқотро афзун мегардонад.

1. Дар фасли чоруми боби аввал “Номи анвои алафу гиёҳ ва буттаҳо” (сах.12) дар баробари таҳқиқи луғавӣ-семантикии вожаҳо перомуни роҳҳои сохташавии калимаҳои марбут ба номи анвои алафу гиёҳ ва буттаҳо бо пасвандҳои -ак//-ък//-ик, -акӣ, -ӣ, -а, -ча низ маълумот дода мешавад. Ба назари мо, бо тавачҷуҳ ба ин ки масоили калимасозӣ дар боби дуюми диссертатсия матраҳ шудааст, баррасии он дар фасли чоруми боби аввал чандон зарур нест.
2. Муаллиф зимни овардани гунаҳои калимаҳо аз ду хатча (//) истифода мекунад. Ба андешаи мо танҳо як хатча (/) дар ин мавридҳо кофӣ аст.

Албатта, ин камбудихо ислоҳшавандаанд ва мазмуну моҳияти корро, ки бо истифодаи маводи фаровон ва усули мувофиқи таҳқиқ рӯйи кор омадааст, кам намекунанд.

Автореферати тоҷикию русӣ ба ҳам пурра мувофиқат мекунанд. Мақолаҳои аз тарафи муаллиф дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и ФР ва КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷопшуда, ба мазмуну мундариҷаи кор мувофиқанд.

Ҳамин тавр, мутобиқи мазмуни автореферати диссертатсия ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки диссертатсияи Юсупова Сурайё Абдумачидовна “Таҳлили луғавӣ-семантикӣ ва сохтори воҳидҳои луғавии марбут ба наботот дар шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ” кори ҳаматарафа тақмилёфта буда, ба талаботи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.22 – Забонҳои халқҳои кишварҳои хориҷии Аврупо, Осиё, Африқо, сокинони бумии (аборигенҳо) Амрико ва Австралия (забони тоҷикӣ) мебошад.

Қосимов Олимҷон Ҳабибович- доктори илмҳои филологӣ, мудири кафедраи забони тоҷикӣ Донишгоҳи давлатии тибии Тоҷикистон ба номи Абуали ибни Сино.

